

Egy életvidám pesszimista

Günter Grass Nobel-díjas

Regényeiből – írta egyik méltatója a hatvanas években – nem nehéz kihámozniuk életrajzi adatait: született 1927. október 16-án a danzigi szabad államban lengyel-német szülők fiaként; megírta gyermekkorát is e kispolgári városban, a Visztula torkolatánál, továbbá a kasubokat és a cigányokat, a barna ing időszakát a nációk által irányított gyermekmozgalomban és a Hitlerjugend soraiban, a háborút és a hadifogságot (1944-46 között), a kiűzetést a szülőföld paradicsomából – s hogy ezt követően előbb paraszti munkát végzett, azután bányász volt, de jazz-zenészként is fellépett, kőfaragóként is próbálkozott, majd festő akart lenni és grafikus... Ez a nyughatatlan szellem – írja egy másik kritikusa –, aki kezdetben nem kisebb példaképet tűzött maga elé, mint az ír James Joyce, az Ulysses írója, a modern regényírás e szent szörnnyetege, visszafelé halad az írói fejlődés útján, csak nemrég jutott el a nyugodt és szelíd Theodor Fontaneig, e múlt századi német klasszikusig...

Grass is versekkel kezdte, mint sok prózaíró. Könyveit saját rajzaival és borító-terveivel tette még összetéveszthetlenebbé. „A bádogdob” című regénye (1959) épp túlzásai révén mutatja fel a való világot – hőse, Oskar Matzerath három éves korában úgy dönt, hogy nem kíván tovább nőni, nem akar felnőtté válni. Inkább gnómperspektívából figyeli az életet, még gyermeki távolságtartással, az ép ész távlatából. Végső summázata a történetekről, az átélt történelemről egy versike (mert a prózaíró Grass lírai, sőt drámai betétekkel tűzdelté meg regényét) a szakácsnőről, akivel mindig ijesztgették:

*Fekete volt a szakácsnő, mikor mögöttem járt.
Most szembejön velem, most is csak fekete.
Köpenyét és szavát forgatva fekete.
Feketén vett pénzzel fizet és fekete.
Ám a gyerekek már nem éneklék vele:
Itt a fekete szakácsnő? Jejeje!*

Magyarul elsőnek – 1968-ban (az évszám nem mellékes!) – az 1961-ben írt „Macska és egér” című kisregénye jelent meg, a „Danzigi trilógia” középső darabja, a kamaszkori tévelygések és tévedések rajza, majd a magyar olvasónak 1973-ig kellett várnia, hogy „A bádogdob” vaskos kötetét kezébe vehesse. A „Kutya évek”, a harmadik kötet, németül közben már 1963-ban megjelent, ez is formabontó módon ötvöz töprengéseket gyermekversikével, színjáték-betéteket regénycselekménnyel, de ez a mű már nemcsak a gdanski öböl környékén játszódik, hanem nyugati német tájakon is; az írók is felnőnek egyszer. („A bádogdob” alapján készült filmet – Volker Schlöndorff rendezésében – egy alkalmi, egyszeri vetítésen láthattuk először.) Grasstól a hazai kultúrpolitika bizonyára azért is idegenkedett, mert az író nem rejtette véka alá, hogy szociáldemokrata, sőt: választási kortesbeszédeit kötetbe gyűjtve ki is adta, de más „bűne” is volt: az 1953. június 17-i berlini felkelésre emlékezve és emlékeztetve drámát írt „A plebejusok a felkelést próbálják” címmel (1966). Ebben az „antikommunista és művészileg is eltévelyedett” darabjában – miként az

1967-es lipcsei Meyers Lexikonban olvasható róla – Grass a berlini utcán zajló történelmet hagyja beszüremelni a Berliner Ensemble, a híres Brecht-színház falai közé, ahol Shakespeare római környezetben játszódó színművét próbálják éppen, s a plebejusok elégedetlensége spontán felkeléshez vezet. Grass a maga „német szomorújáték”-ában, mert darabját műfajilag így jellemzi, azt a tragikomikus szituációt írta meg, amikor az egykor bálványokat ledönteni vágyó Bertolt Brechtnek nem lehet szolidárisnak lennie a tabukat döntögető néppel, s ő, aki a színházat az utcára akarta volna kivinni egykor, most bebújik a színpalák mögé...

Grass műveit a nyugati oldalon is mindig viták kísérték. Provokáló szelleme, minden íráskonvenciót felrúgó alkata, mindig kendőzetlenül kimondott véleménye sok hívet és sok ellenséget szerzett számára. Habár legutóbbi műve, a fontanei nyomdokon elinduló „Tág mező” (1995) valóban fírasztónak érzik és fáradtnak hat, a Nobel-díj az egyik legeredetibb mai német írónak jutott.

Talán kevesen tudják, hogy Budapesten is járt. 1966-ban emlékezetem szerint három napot töltött itt. A bölcsészkaron, a Német Intézetben tartott előadásán jelen lehettem (értsd: befértem a tanterembe). Grass elemében érezte magát a németül értő diákok körében. Önmagát így jellemezte: „Ich bin ein lebenslustiger Pessimist” („Életvidám pesszimista vagyok”). Megőriztem egykori jegyzeteimet. Az akkoriban eléggé szokványos filozófiakérdésre, hogy mi az író feladata, így felelt: „Nekem az a dolgom, hogy kérdéseket tegyek fel, vagy dolgokat kérdéssé tegyek. Mert ha előre tudnám a válaszokat, püspök lennék vagy párttitkár.” Saját politikai elkötelezettségéről így beszélt: „Számomra a választási beszéd, a versírás, a regény: ugyanaz. De szocdem-regényt nem írnék! Pártutasításra nem írnék!” Arra a kérdésre, hogy mi köti őt a szociáldemokrata párthoz, ezt válaszolta: „Az én szememben a Szövetségi Köztársaság szürkeségében még mindig kevésbé szürke árnyalat az SPD.” A pártlojalitásnak ez a felfogása a mi tájainkon aligha számított volna elégségesnek... Ám a társadalomról sem nyilatkozott túl hízelgően: „Nem szeretem a társadalomra való hivatkozást. A társadalmak olyan gyermetegek, mintha még nem értek volna el a prepubertás korába.” Hosszan beszélt aztán a kölcsönös megismerkedés fontosságáról, úgy tett, mintha csak rajtunk, a mi elhatározásunkon, illetőleg a diákokén múlna, hogy nem utazunk ki az NSZK-ba sűrűbben, nem ismerkedünk meg az ottani körülményekkel behatóbban. Annak ellenére – fejtegette –, hogy ő a maga részéről korántsem tartja ideálisnak az ottani viszonyokat, minden bizonnyal lenne sok olyan új kezdeményezés, ami az itteni diákokat érdekelhetné. Például a katonai szolgálatot megtagadók számára bevezetett civil szolgálat...

– Das kann ich mir vorstellen – szaladt ki a számon. („Ezt el tudom képzelni.”)

Ott ültem a katedra közelében, meghallotta.

Kérem, úgy tessenek rám nézni a jövőben, hogy egy benyögésem egyszer jót nevetett egy Nobel-díjas.

Ember Mária